

# TEORIJE/TEORIJA DISKURZA IN LITERARNA VEDA: II. del

Alenka Koron

Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Ljubljana

*Prispevek je drugi del članka o teorijah/teoriji diskurza in literarni vedi. V prvem sem po terminološkem razgledu najprej obravnavala teorije diskurza kot heterogen sklop novjših teoretično-metodoloških usmeritev v presečišču družboslovja in humanistike. Sledil je pregled v literarni vedi najpogostejših koncepcij diskurza, (lingvistične, naratološke, Bahtinove, Kristevine, filozofske in Foucaultove), in njihovih spoznavnoteoretskih predpostavk. V drugem delu članka kritično osvetljujem dve literarnovedni navezavi na sodobne teorije diskurza (Linkovo in Angenotovo) in na kratko prikažem njihovo slovensko recepcijo.*

*Theories/Theory of Discourse and Literary Studies: Part 2. The text is the second part of my article on theories/theory of discourse in literary studies. The first part began with a terminological examination from a perspective which considers theories of discourse as a heterogeneous complex of recent theoretical and methodological approaches at an intersection between social sciences and the humanities. What followed was an overview of the most frequent conceptions of discourse within literary studies (those pertaining to linguistics, narratology, Bakhtin, Kristeva, the philosophy of Habermas, and Foucault), and their epistemological and theoretical suppositions. In the second part of the article, I shed light on two literary applications (by Link and Angenot) of contemporary theories of discourse, and offer a brief outline of their Slovene reception.*

## Jürgen Link in teorija interdiskurza

Med pristopi, ki so izšli iz Foucaulta in se večinoma začeli osredotočati na socialnozgodovinske in druge kontekste historičnih diskurzivnih formacij, katerih sestavni deli so tudi literarni teksti, ali pa so se ukvarjali z dekonstrukcijo avtonomije avtorja, predstavlja Linkova teorija interdiskurza svojevrstno posebnost: skuša se namreč osredotočiti predvsem na literarni diskurz. Teorijo je Link razvil v več svojih spisih, med drugim

npr. v študiji *Literaturanalyse als Interdiskursanalyse: Am Beispiel des Ursprungs literarischer Symbolik in der Kollektivsymbolik* (1988), objavljeni v Fohrmann/Müllerjevem zborniku, in v razpravi z naslovom *Diskurs/Interdiskurs und Literaturanalyse* (1990), napisani v soavtorstvu z Ursulo Link-Heer. Ključno Linkovo teoretsko izhodišče je, da so literarni diskurzi pojmovani kot mesta kopičenja takih diskurzivnih elementov in postopkov, ki rabijo za reintegracijo vednosti; ta je spričo sodobne delitve dela namreč razparcelirana v specialne diskurze. Hkrati pa sta Link in Link-Heerova naglasila tudi pomen oziroma doživljajsko funkcijo take reintegracije za vsakokratno konstitucijo historično specifične subjektivitete: literarni diskurz namreč omogoča subjektiviranje oziroma subjektivno prisvajanje integralne vednosti in ima za subjekt formativne učinke (prim. Link, Link-Heer 1990: 93-95).

Specifiko literarnega diskurza sta skušala avtorja zamejiti s teorijo interdiskurza. Pojma diskurz in interdiskurzivna konfiguracija sta sistematizirala tako, da označuje specialni diskurz vsako historično specifično diskurzivno formacijo v Foucaultovem smislu, za interdiskurzivna pa sta poimenovala navzkrižna razmerja, interference, integracije in povezave med več specialnimi diskurzi. Tako sta lahko razločila med elementi (specialnega) diskurza in interdiskurzivnimi elementi, razmerji in postopki, ki se lahko pojavljajo v več specialnih diskurzih. Prav interdiskurzivni elementi (analogije, metafore, simboli, miti in kolektivni simboli) do določene mere povezujejo številne specialne diskurze.<sup>1</sup> Literatura ima z interdiskurzivnoteoretičnega vidika paradoksalen položaj: po eni strani je specialni diskurz z lastnimi formacijskimi pravili, po drugi pa obilno posega po diskurz presegajočih elementih. To počne na dva načina, ekstenzivno, z enciklopedičnim zbiranjem vednosti, in intenzivno, pri čemer je polizotopični oziroma večglasni diskurzivni material uporabljen tako, da so ambivalence in semantične navezovalne možnosti močno ojačane; v skrajnih primerih je v igro vpletena tudi celotna struktura specialnih diskurzov in interdiskurzov neke kulture.

Avtorja soglašata z Bürgerjem, da v obdobjih pred uveljavitvijo 'buržoazne institucije umetnosti' ni mogoče govoriti o literaturi v današnjem, modernem smislu, poudarila pa sta, da so od nekdaj obstajali diskurzi – pogosto v simbiozi z drugimi, zlasti npr. religioznimi diskurzi –, ki so imeli funkcijo zabavati publiko. Primer enciklopedičnega kopičenja vednosti je v 17. in 18. stoletju enciklopedična literatura, kakršno so pisali npr. Voltaire, Diderot in Rousseau. V njej so vseprek interdiskurzivno predelovali specialne diskurze, hkrati pa jih uporabljali tudi v literarnih žanrih v ožjem smislu. Tako je npr. Voltaire v svojih romanih predeloval filozofske, etnografske, medicinske in druge vednosti v obliki napetih, ironično obarvanih pripovedi (prim. Link, Link-Heer 1990: 92-94; Gerhard, Link, Parr 2001: 116). Poleg religije, filozofije, svetovnih nazorov druge polovice 19. stoletja in modernih medijskih diskurzov je torej tudi literaturo mogoče opisati kot na interdiskurzivno integracijo oprt specialni diskurz, ki se napaja iz že spontano oblikovanega interdiskurzivnega materiala, pri tem pa kolektivno že pripravljene diskurzivne položaje lahko modificira na tri načine: jih ojačuje, ambivalentno razkrajja ali pa kulturnorevolucionarno subvertira.

Teorijo sta soavtorja ponazorila tudi ob konkretnem primeru, Balzacovem romanu *Šagrinova koža*. To delo že na površinski ravni omenja cel niz interdiskurzivno obarvanih specialnih diskurzov 18. in 19. stoletja, ki jih je predstavil že Foucault, npr. Lavatrovo fiziognomijo, Buffonovo zgodovino narave, Cuvierovo botaniko in zoologijo, Bichatovo medicino in fiziologijo. Poleg tega se Balzacova literarna produkcija močno naslanja na tedanji interdiskurz moralistične psihologije, ki ga je soustvarjal tudi Balzac sam s svojim delom *Fiziologija zakona*. Temeljna kategorija tega interdiskurza je 'karakter', ki funkcionira delno taksonomično, delno pa že dinamično. Taksonomični spekter diskurza povezuje zgodovino narave s pravnim diskurzom, pedagogiko in moralistično psihologijo, pozneje pa še razvojno psihologijo in psihiatrijo s pravom in medicino, in vse zbrano, kot npr. pri Lavatru, ureja v stopnjevite serije ali antitetične kontrastne podobe, tabele in matrice relativno fiksnih karakternih tipov, ki jim pri Balzacu ustrezajo simbolične živalske oznake njegovih karakterjev. Nasprotno pa po svojem bistvu historistična psihologija, ki posveča pozornost razvoju, preobratom in propadu karakterjev na podlagi dinamike gonov, družbenega okolja ali 'skrivnostnih globin duše' in ki napoveduje Zolaja in psihoanalizo, pravzaprav povzroča ugašanje karakterjev starega tipa in pri Balzacu prehaja v pripovedi o usodah posameznikov, dinamiki njihovih psihičnih zlomov, metamorfoz in patologije. Kot tipičen primer Balzacovega ambivalentnega nihanja med obema interdiskurzivnima modeloma omenjata Link in Link-Heerova junakinjo Fedoro iz *Šagrinove kože*, značilno »žensko brez srca«, katere skrivnost je v besedilu nakazana še kot neka fizična ali psihična anomalija (odklon je v dispozitivu »normalnosti« pač primerna različica misterija), ki ni nikdar razkrita. Fedora torej ni le taksonomično profiliran karakter »brezsrčne ženske«, kajti ta profil zabrisujejo konotiranja psihiatričnega dispozitiva normalnosti (prim. Link, Link-Heer: 94–95).

V *Šagrinovi koži* sta razvidna tudi oba temeljna načina literarne integracije diskurzov. Značilen primer enciklopedičnega kopičenja vednosti je sklepni del romana, kjer da junak svoje čudežno usnje preiskati celi vrsti specialnih diskurzov (zoologiji, fiziki, kemiji, medicini, psihiatriji). Literarna tehnika tovrstne integracije je pustolovska, skrivnosti razkrivajoča naracija, kjer so posamezni specialni diskurzi in področja vednosti transformirani v čutnonazorno fascinirajoča, subjektivirana okolja. Za drugo obliko literarne integracije, intenzivno polisemično koncentracijo, pa so značilni simboli, ki hkrati konotirajo več specialnih diskurzov. Šagrinova koža kot simbol npr. konotira ezoterično teozofijo, ekonomijo, fiziologijo, moralistično psihologijo in ne nazadnje še psihiatrični diskurz dispozitiva (patološke) seksualnosti; ta se je tedaj šele razvijal iz starega spektra diskurzov in zanj je bil Balzacov literarni diskurz pravzaprav v marsičem preroški (prim. nav. d.: 96).

Z vidika teorije interdiskurza se je treba lotiti tudi sistematičnega in historičnega proučevanja elementarnih literarnih form, npr. raziskovanja kolektivnih simbolov, ki so pojmovani kot figurativni elementi govora (simboli, alegorije, emblemi, metafore, sinekdohe, podobe). Literarni diskurzi namreč pogosto kristalizirajo okrog kolektivnih simbolov, ki se generirajo

kot predliterarne sestavine neliterarnih, znanstvenih, poljudnoznanstvenih, pravnih ali političnih diskurzov s pomočjo metafor, analogij ali »primerov« v igri diskurzivnih interferenc in integracij, vendar jih skušajo predelovati, potujiti in preobrniti njihov predliterarni smisel. Tako se npr. Balzacova čudežna koža ambivalentno navezuje na opozicijo stroj proti organizmu, ki je vzniknila z nastankom historicističnega diskurza okrog leta 1800; izkazuje namreč lastnosti organske in (kvazi)kovinske forme, te zadnje pa naj bi konotirale stroje. Šagrinova koža se ob koncu romana izkaže za 'mehanizem', močnejši od vseh strojev, in hkrati kot najšibkejši organizem, v tekstu pa eksplicitno simbolizira dinamiko želje, spolnosti in moči. Fikcijska upodobitev simbola naj bi, skratka, po mnenju soavtorjev upodabljala dialektiko želje, ki bi rada s pomočjo moderne vednosti uveljavila moč strojev (prim. nav. d.: 96–97).

V bolj sistemski perspektivi omogoča Linkova teorija interdiskurza rekonstruiranje celote interdiskurzivnih oblik in elementov dane kulture in epohe kot neke vrste omrežene celokupnosti, ki v materialnem in formalnem pogledu bistveno pogojuje produkcijo literature. Zanj pripravlja nekakšne 'polizdelke', njen sestavni del pa je tudi kolektivna simbolika določene kulture in epohe; skupaj z drugimi interdiskurzivnimi skladišči podobja, argumentacijskih in pripovednih shem tvori bistveno predpostavko kulturnih sintez, filozofskih in religioznih podob sveta in tudi literature. Znotraj interdiskurzivnih celokupnosti se raznosmerne družbene perspektive oblikujejo v različna vrednostna stališča, ki jih teorija interdiskurza označuje in preučuje kot diskurzivne položaje, pri tem pa se navezuje tudi na kulturno in literarno sociologijo oziroma socialno zgodovino literature. Kot sta menila Link in Link-Heerova – ter se v tem pogledu nekoliko približala Iserju in njegovemu pojmovanju fikcije –, se literarni diskurzi do dominantnih diskurzivnih položajev obnašajo ambivalentno, vendar prav s takšnimi kompleksnimi položaji konstruirajo subjektiviteti pobude, ki utopično presegajo obstoječe diskurzivne in interdiskurzivne okvire (prim. nav. d.: 97).

Linkova teorija interdiskurza se jasno postavlja v presečišče s teorijami intertekstualnosti, saj »intertekstualnost vedno že predpostavlja interdiskurzivnost« (Gerhard, Link, Parr 2001: 117). Izhaja resda predvsem iz Foucaulta, opira pa se še na semiotiko in uporablja njene modele, spoznavne postopke in repertoarje kategorij za analizo literarnih diskurzov na različnih ravneh interdiskurzivnih integracij, od elementarne do najširše, 'celokupnostne' ravni ter upošteva tudi dognanja drugih poststrukturalističnih usmeritev. Težave te teorije izvirajo prav iz njenih semiotičnih temeljev in so vidne že pri poskusih določanja specifične literarnega diskurza, v neopredeljenosti posebnega funkcijskega načina literature in nedoločenosti razmerja literature z drugimi diskurzi (prim. Winko 2001: 475). Teorija interdiskurza sicer opozori na zabavno funkcijo literature, a ta predvsem povezuje literaturo z nekaterimi drugimi, sorodnimi diskurzi in zato ni specifična le zanjo; razen namiga o paradoksalnem statusu literarnega diskurza pa tudi ni pojasnjeno, kaj naj bi ga razločevalo od drugih specialnih diskurzov, ki prav tako nastajajo z interdiskurzivno integracijo.

Z vidika literarne metodologije bi bilo med prepoznavnimi karakteristikami teorije interdiskurza vsekakor treba naglasiti razširitev spektra vprašanj in socialnozgodovinskih ter drugih (npr. psihoanalitičnih) kontekstov, ki jih v primerjavi s tradicionalnimi socialnozgodovinskimi pristopi zmore pritegniti v svojo obravnavo. Kljub temu da je s preusmeritvijo pozornosti h kontekstom oziroma interdiskurzom, njihovim elementom in celokupnostim v primerjavi s pristopi tako imenovane druge metodološke paradigme zanemarjena avtonomija umetnosti in močnejše naglašena posredovanost literature, pa teorija interdiskurza vendarle upošteva konstitucijo literature in njeno materialnost. V tem se tudi oddaljuje od zgodovine idej, s katero jo sicer družijo interes za mišljenjske tokove in nazore različnih kultur in epoh. Hkrati je s to teorijo vzpostavljen stik s področji vednosti, ki jih je v svoje območje raziskovanja že vključila npr. zgodovina mentalitet in zgodovina vsakdanjega življenja, medtem ko so imeli doslej v bolj duhovnozgodovinsko orientiranih pristopih seveda prednost filozofske teme in konteksti (prim. Winko 2001: 476).

Teoriji bi bilo težko očitati neekspliciranost temeljnih teoretskih izhodišč in predpostavk, metaforiziranje teoretskih pojmov oziroma odpravo meta-jezika, kar so sicer ponavljajoči se očitki postrukturalističnim usmeritvam. Ker pa se ni pretirano ozirala na novejšo marksistične pristope, ni presenetljivo, da jo je doletela kritika s pozicij, ki so bližje zgodnjefoucaultovskim stališčem o literaturi kot protidiskurzu. Jochen Hörisch in Hans-Georg Pott sta namreč očitala Linku scientizem in spregledovanje vloge literature kot negacije zahodne logike gospostva ter opozarjala na relativno avtonomnost literature glede na prisilne racionalnosti medsebojnih družbenih povezav znotraj modernih industrijskih družb (prim. Kammler 1992: 636). Siegfried J. Schmidt pa je z bolj socioloških pozicij empirične literarne znanosti podvomil o tem, da bi zadoščalo koncipirati diskurz zgolj kognitivnoteoretično, le kot posebno področje vednosti in brez upoštevanja diskurzivnih praks ter sistemskoteoretičnih vidikov. Kritičen je bil tudi do Linkovega neupoštevanja literarne produkcije, ki se ne odvija sama od sebe, ampak z vidika empirične literarne znanosti vedno implicira družbeno prepoznavne aktante (prim. Schmidt 1988: 152; 146–148). Kljub kritičnim ugovorom pa Linkova teorija interdiskurza še vedno lahko velja za eno najbolj domišljenih aplikacij teorij diskurza v nemški literarni vedi.

## Marc Angenot in družbeni diskurz

Angenotova teorija družbenega diskurza je v primerjavi z Linkovo teorijo zasnovana širše in že v izhodiščih seže onkraj meja literarne vede, usmerjene predvsem k literaturi. Konceptijo družbenega diskurza je Angenot izdelal in jo dopolnjeval v sedem let trajajoči raziskavi, že med njenim potekom pa je objavil več razprav, v katerih je med drugim obravnaval razmerje med literaturo oziroma literarnim poljem in družbenim diskurzom,<sup>2</sup> in tri monografije: *Ce, que l'on dit des Juifs en 1889* (1984), *Le cru et le faisandé: sexe, discours social et littérature à la Belle Époque* (1986),

*Le centenaire de la Révolution 1889* (1989). Svoja dognanja je na koncu strnil v nekaj manj kot tisoč dvesto strani obsegajoče sintetično delo z naslovom *1889: un état du discours social* (1989).<sup>3</sup> Njegov pristop je izrazito interdisciplinaren, a tudi eklektičen in se opira na različne usmeritve historičnega materializma, epistemologije, sociologije spoznavanja, sledi diskurzivnoteoretičnim smerem, analizi diskurza, sociolingvistiki, tekstni semiotiki, upošteva pa tudi retoriko. Pri razvitju teoretskega ogrodja se je Angenot oprl ne le na Bahtin/Vološinova, njuno pojmovanje diskurza kot govorne interakcije in koncepcijo jezikovnega znaka kot ideologema ter na Foucaultove genealoške raziskave diskurzov kot dispozitivov moči, ampak se je navdihoval tudi pri Antoniju Gramsciju, Walterju Benjaminu in predstavnikih frankfurtske kritične teorije družbe, upošteval izročilo francoske marksistične analize diskurza (Michel Pêcheux, Régine Robin idr.) in sociološko teorijo Pierra Bourdieuja, med predhodniki pri razvijanju koncepcije družbenega diskurza pa sam navedel zlasti Roberta Escarpita, Charlesa Grivela, z omejitvami tudi Roberta Fossaerta in še druge (prim. Angenot 1989: 1084–1085). V metodoloških in hevrističnih preliminarijah, kjer se je izrekel proti imanentni, sektorsko izolirani obravnavi posameznih področij vednosti, je pojasnjeno, da je skušal v raziskavi zajeti totalnost (ali vsaj kar najširši vzorec) vsega, kar je bilo natisnjeno, o čemer se je javno govorilo in pisalo v frankofonih okoljih Zahodne Evrope v sinhronem prerezu, ki obsega celotno trajanje leta 1889. Brez vnaprejšnjih apriornih vrednostnih razločevanj naj bi medsebojno povezano preučeval literarno in znanstveno polje, filozofsko področje, politične diskurze, tisk in publicistiko, skratka, vse, za kar se zdi, da se vpisuje, priobčuje in razširja na določenih mestih in vključuje v javni diskurz, pri tem pa izrecno računal na hermenevitično-politični potencial celote. Že vnaprej je treba povedati, da kljub tej nameri v izpeljavi ni povsem zaobšel posebnosti izročil posameznih področij, čeprav je osrednjo pozornost posvetil teoretskemu preučevanju sprejetih ali ovrženih meja med njimi, menjalnih mest, interdiskurzivnih vektorjev, prodirajočih v izbrano polje, transformacijskih pravil itd., ter analizi tega, kar omogoča delitev 'diskurzivnega dela'.

Javni diskurz za Angenota ni kar neposredno dana, empirična, kakofo-nična in hkrati redundantna celota vsega, »kar se govori in piše v določenem družbenem stanju«, ampak mu, saj je pač Foucaultov učenec, pomeni »žanrske sisteme, tematske repertoarje in pravila povezovanja izjav« (nav. d.: 13); ustrezno jo je mogoče interpretirati šele s konstrukcijo teoretskega okvira. Njegov pristop zato ne teži k preprosti deskripciji tematik, posameznih žanrov ali doktrin v določenem obdobju, ampak artikulira javni diskurz kot družbeni proizvod in s tem hkrati kot historično dejstvo ter kot kompleksni objekt, ki ga regulirajo pravila, hegemonistične težnje in tihi zakoni, v katerih se na ideološki ravni izražajo sistemi politične dominacije in ekonomskega izkoriščanja v določeni družbi. S svojo teoretsko perspektivo se je Angenot izrecno distanciral od abstraktnosti strukturalnega lingvističnega pristopa in povzel Bahtin/Vološinovo tezo o »vsesplošni diskurzivni interakciji« (*interaction généralisée*) in množstvu v dialoške nize povezanih izjav, ki medsebojno reflektirajo druga drugo, prečijo pa jih še

pogledi na svet, miselne težnje in teorije določenega obdobja. Ta zasnova je omogočila vključitev pojmov intertekstualnost, ki jo je definiral kot »obtok in transformacijo ideologemov, tj. manjših označevalnih enot, opremljenih z razpršeno sprejemljivostjo znotraj dane *doxe*«, in interdiskurzivnost, ki je pojmovana kot »interakcija in vpliv diskurzivnih aksiomatik«. Z njimi je npr. mogoče zaznati, kako določeni ideologemi spričo izjemne zmožnosti spreminjanja, mutiranja in novih vložkov postajajo (javno) sprejemljivi in prehajajo npr. iz aktualnega časopisja v roman, medicinski in znanstveni diskurz, socialnofilozofsko razpravo itd. (prim. nav. d.: 14–17).

Toda Bahtinov »demokracijski mit« vsesplošne oziroma posplošene interakcije je Angenot že v izhodišču križal s postmarksistično koncepcijo hegemonije, ki mu ne pomeni le vladajoče, dominantne celote diskurzivnih shem, tem, idej in ideologij v globalnem družbenem diskurzu, ampak nekakšen kanon »repertoarjev in pravil ter topologijo statusov, ki podeljujejo diskurzivnim enotam take vplivne in prestižne položaje in jih oskrbujejo s stilom, formami, mikropripovedmi in argumenti, ki prispevajo k njihovi sprejemljivosti«. Hegemonija je zanj proizvod civilne družbe in predstavlja to, kar so za Kuhna paradigme ali za Foucaulta episteme: »regulativni sistem, ki predoloča produkcijo konkretnih diskurzivnih oblik«, v družbenem pogledu pa »instrument družbenega nadzora in ogromno sinergijo moči, omejitev in sredstev izključevanja, zbližanih s formalnimi in tematskimi arbitrarnostmi« (nav. d.: 20–23). Angenot povsem priznava, da je tako pojmovana hegemonija sekularni, neesencialistični ekvivalent heglovskega duha časa, ki pa v ozadju ne pozna »prvega gibalca«, ampak deluje kot samoregulativni sistem (prim. nav. d.: 23). Toda po njegovem jo je treba dosledno ločevati od vladajoče ideologije, ki se lahko manifestira na različnih področjih družbenega diskurza in je zanj »doktrina, reprezentacija nacionalnih vrednot in jezik dejanj, vsi pa izhajajo iz aparatov države in njenega vladajočega razreda oziroma skupine, ki nadzoruje državo«. Vladajoča ideologija funkcionira politično integrativno, »vzpostavlja zavezništvo vladajočega razreda z različnimi sektorji podrejenih slojev in pri tem zastopa predvsem interese 'najemnikov' državnih aparatov« (prim. nav. d.: 109–111; 101).

Mrežo konstitutivnih konceptov raziskave dograjuje *doxa*, ki označuje »red implicitno javnega«, zaobjema pa troje: lahko je neke vrste skupni družbeni imenovalec, repertoar običajnih tem, običih mest in vrednostnih vzorcev, ki ustreza *continuumu* v antični retoriki, sklop nereflimiranih verjetij in prepričanj v določenem družbenem stanju, nanjo pa je mogoče gledati tudi družbeno razplasteno, saj imajo različni sloji svoje *doxe*. Njeno nasprotje je gnoseologija, pojmovana kot celota pravil, ki odločajo o kognitivni funkciji diskurzov in jih modelirajo kot kognitivne operacije. Toda več pozornosti je odmerjene temu, kar imenuje Angenot »splošno romaneskno«, tj. dominantni gnoseologiji, njenim variacijam in ezoteričnostim (prim. nav. d.: 29–30). Čeprav bi bahtinovska izhodišča raziskave omogočala razširitev proučevanja družbenega diskurza s področja tiskane besede tudi na neverbalne kulturne prakse oziroma na totalnost kulturnega označevanja, na to, kar se ne govori, ni napisano in jezikovno izraženo,

ampak zajema npr. spomenike, podobe, kipe, spektakle od vojaških parad do volilnih banketov, oblačilno kulturo in kulturo hranjenja oziroma semantizacijo njihovih rab in praks, torej vse, kar tvori drugi način družbenega označevanja, ki je v razmerju s *semiosis* poimenovan kot *hysteresis*, je Angenot izbral le »semiotično modaliteto«; svojo že tako široko zasnovano raziskavo je torej omejil na področje verbalnega diskurzivnega komuniciranja (prim. nav. d.: 35–38).

Širokopoteznost izhodiščne teoretske zastavitve pa je morala biti v izpeljavi nujno moderirana. Sam korpus obravnavanih natisnjenih del, bibliografskih virov, velikost vzorca knjižnih publikacij, število pregledanih dnevnikov in ostale periodike ter drugih tiskov (ob približno dveh odstotkih izgubljenih knjig in okrog 10 do 15 odstotkih nedosegljive periodike) zbuja vse spoštovanje, a dejansko avtor seveda ne pokrije izčrpno vseh področij vednosti. V poskusu globalnega zajetja družbenega diskurza v letu 1889 so povsem izpuščena področja prava, zgodovinopisja, medicine, antropologije, moralnih ved, porajajoče se sociologije in njihovi diskurzi, skoraj povsem tudi diskurz umetnostnih ved in likovne kritike. Pri literaturi je v celoti izpuščena dramatika in nekateri tedaj sicer cvetoči žanri, polje političnih diskurzov je skrženo le na analizo dveh velikih ideoloških »front«; znanstvenim in paraznanstvenim ter poljudnoznanstvenim sektorjem je sploh odmerjeno sorazmerno malo prostora, področje disidentskih, mejnih in protidiskurzov je obravnavano selektivno, iz njega pa sta povsem izpuščena sklopa socialističnih in feminističnih diskurzov (prim. nav. d.: 41–48). Po uvodnih poglavjih, prikazu bibliometričnih dognanj in razpustavitvi teoretskega okvira, jih je cel niz posvečenih pragmatični aksiomati, ki vzpostavlja subjekt in njegove vrednote, soočene s patriotizmom in nacionalizmom, z diskurzi o rasi ter civilizaciji. Skupina poglavij obravnava učinke hegemonije na svetovni nazor, porojen iz paradigme deteritorializiranosti, ki je inverzna ideologiji razvoja in napredka, dve posebni se ukvarjata z delovanjem *doxe* v družbenem diskurzu. Številna poglavja nato nadaljujejo z globalno analizo po sektorjih. Najprej jih je cela vrsta posvečenih publicistiki ter njeni produkciji mnenj in aktualnosti, poseben sklop je namenjen trgu političnih ideologij in njihovi delni simbiozi s publicistiko, tri so namenjena pregledu in »evoluciji« literarnega polja, nato pa sta obravnavana filozofsko in znanstveno polje predvsem »z vidika njunega bistvenega prispevka h konjunkturi, znanost pa še z vidika fantazmatске legitimacijske funkcije, ki jo podeljuje migraciji določenih ideologemov« (nav. d.: 49). Sledi pretres disidentskih in protidiskurzov, na koncu pa še obravnava nekanonične produkcije, namenjene širšim krogom, ženskam in otrokom. V sklepnih poglavjih raziskave, ki jo dopolnjujeta kronološka preglednica pomembnih dogodkov v letu 1889 in bibliografija, je Angenot v nizu rektifikacij izhodiščnih predpostavk navsezadnje »dialektiziral« naslednje funkcije družbenega diskurza: njegovo popolno nasičenost in ekspanzijo, reprezentiranje sveta, postavljanje pomnikov in izganjanje pozabe, legitimiranje in nadzorovanje, sugeriranje in spodbujanje k delovanju, proizvajanje družbe in njenih identitet, blokiranje neizrekljivega, socio-historično pragmatiko (vključno s šarmom diskurza), katere osrednja značilnost

je npr. neegalitarno razmerje med tvorcem in naslovnikom družbenega diskurza, tržnost družbenega diskurza ter produkcijo individualnosti in identitet (nav. d.: 1087–1108).

V celoti vzeto je literatura v primerjavi s publicistiko, pa tudi v razmerju z ostalimi »sektorji« za Angenota le eno od področij proizvajanja pomena, zanimivo zaradi intertekstualnega pretoka med različnimi polji družbenega diskurza. Toda hkrati je natanko tisto področje, ki prek romana kot osrednjega žanra v tem stoletju oziroma s tem, kar lahko razumemo kot njegovo narativnost in kar tvori v Angenotovi terminologiji aksiomatiko splošno romanesknega, vzpostavlja romaneskno gnoseologijo kot kognitivni temelj družbenega diskurza v 19. stoletju (prim. nav. d.: 177–198). Različne aluzije na literarno življenje in navezave na literaturo so razpršene po vsej knjigi, z njo se ukvarjajo odseki poglavij, ki obravnavajo zvrsti ženske in popularne ter otroške literature, toda poglavja, posvečena predvsem literaturi oziroma literarnemu polju, niso zelo obsežna. V prvem je najprej zarisana ideologija literarnega polja, v literarni in obliterarni produkciji pa so evidentirana divergentna razumevanja literature od aristokratskega larpurlartizma, potrošniškega literarnega populizma in strahu pred njim, zvajanja literature v tržno blago prek poskusov prilagajanja okusu širokih množic in komplementarnih ugovorov, naturalističnega posvajanja žurnalistične aktualnosti (npr. v Zolajevem romanu *Človek zver*), simbolističnih in dekadencijskih estetskih doktrin in praks, preskriptivnih uveljavljanj kanonične literature pri kritičnih avtoritetah do pozivov k socialni umetnosti. V naslednjem dopolnjuje tipologijo povprečnih verzifikacij (vendar brez substandarda) nekoliko podrobnejši prerez poetik baudelairovskih modernistov in simbolistov ter vpogled v polarizacijo literarnega polja. Zadnje poglavje iz tega niza se ukvarja z romanom in njegovo radikalno, moderno fin-de-sièclovsko pikaresknostjo, med vidnimi avtorji pa so nekoliko podrobneje osvetljeni Zola, Maupassant, Bourget in pisci tako imenovanih psiholoških romanov, zlasti Maurice Barres in drugi (nav. d.: 781–845). Iz posameznih Angenotovih izvajanj je razvidno, da očitno dopušča možnost, da literatura v globalnem družbenem diskurzu izkazuje določeno specifičnost kot morda edino mesto, kjer so lahko, tako kot npr. z Emminim likom v *Gospe Bovary*, hkrati uprizorjeni učinki *doxe* na produkcijo identitete in njeno čisto nasprotje, romantične sanjarije, ki transcendirajo obstoječe družbeno stanje; vendar po njegovem produkcija identitet zaradi tega še ni izvzeta iz dialektike družbenega diskurza (prim. nav. d.: 1107). A za njegovo raziskovalno perspektivo je specifična literarnega diskurza in njegovih funkcij pravzaprav postranskega pomena, saj je osrednji cilj raziskave analiza družbenega diskurza, oddaljitev od literature pa najbrž neogibna konsekvence te temeljne namere.

Angenotova raziskava družbenega diskurza na sinhronem prerezu je po eni strani dosežek tako imenovane 'zgodovine simultaneosti', ki je razvila lastno tradicijo in ima še novejšo odmeve,<sup>4</sup> po drugi strani pa tudi sistemskega pristopa, ki se opira ne le na sociološko splošno sistemsko teorijo, izoblikovano v nemškem prostoru, ampak bolj na Bourdieujevo teorijo literarnega polja. S svojo holistično perspektivo ponuja sistemsko grajen

vpogled v intertekstualno in interdiskurzivno izmenjevanje in prežemanje heterogenih sektorjev družbenega in s tem tudi literarnega ter še nizov ob-, pol-, infra- in paraliterarnih diskurzov, njihovih praks in ideologemov, zato lahko ustrežnejše obravnava tudi učinke literature na javni diskurz in ne zgolj obratne smeri učinkovanja. To so vidiki, ki so gotovo zanimivi in upoštevanja vredni za literarno vedo, kljub temu da po svoji notranji logiki pač niso tekstocentrični in ne prinašajo »subtilnih« interpretativnih uvidov v posamezne literarne tekste, saj sploh ne težijo k pomenu, ki je inherenten tekstu. Iz Angenotovih metodoloških predpostavk, ki so v duhu sodobnega metološkega pluralizma izoblikovane v interakciji marksizma, postmarksizma in kritike ideologije ter poststrukturalizma, sociološke teorije in semiotike, pa izhajajo še druge konsekvence, skupne številnim diskurzivno-analitičnim pristopom. Problematisirana je ne samo avtonomija literature, ampak tudi avtonomija avtorjev in govorcev znotraj družbenega diskurza; noben govorec ni od ideloških in hegemonističnih pritiskov javnega diskurza ter *doxe* nezaznamovan, svoboden subjekt. Tudi vloga recipienta je historično zrelativizirana oziroma v danem primeru kar implicitno izenačena z analitikom diskurza. Vse to mora voditi k sklepu, da se Angenotova raziskava z obravnavo literarnega polja kajpak ne vrača k tradicionalnim prijemom tako imenovanih 'zunanjih' literarnovednih pristopov, ampak da z dekonstruiranjem tradicionalne opozicije zunanje/notranje oziroma zunanaj/znotraj predstavlja razširitev in revizijo znanih tem in starih dilem na novi ravni ter kompleksno in ustvarjalno nadgraditev sodobnih diskurzivnoteoretičnih smeri.

## Za teorijo literarnega diskurza

Zdi se, da je bila recepcija teorij diskurza v slovenskem prostoru doslej živahnejša v drugih strokah, npr. v filozofiji, teoretski psihoanalizi, sociologiji kulture, vedi o medijih, feministični teoriji in jezikoslovju,<sup>5</sup> v literarni vedi pa razmeroma skromna. Kljub temu so bili v literarnovedni refleksiji in aplikacijah posameznih teoretično-metodoloških segmentov poststrukturalističnih usmeritev predvsem v delih mlajših raziskovalcev doslej vendarle upoštevani Barthesova semiotika, Derridajeva in de Manova dekonstrukcija, Bahtinovi pogledi in revizija Kristeve ter sploh teorije intertekstualnosti in feministične teorije.<sup>6</sup> Tomo Virk (1999) je v svoj nazorni učbeniški prikaz modernih metod literarne vede in njihovih filozofskih podlag zajel še Lacana in psihoanalitično teorijo oziroma teoretično psihoanalizo, prek novega historizma pa v obrisih tudi Foucaulta. Razloge za precej zadržan sprejem bi bilo delno mogoče poiskati v dolgoletni prevladi imanentistične literarnoteoretske paradigme; ta je v ideološko skrbno nadzorovanih razmerah in pogojih znanstvenega raziskovanja v družboslovju in humanistiki po drugi svetovni vojni pri nas zagotavljala vsaj minimalno avtonomijo literarnovednega delovanja in delno izolacijo pred ideološko-političnimi intervencijami dogmatičnih marksistov. Teorije diskurza so imele manjši učinek tudi zaradi razširjenosti razmeroma tradicionalnih literarnozgo-

dovinskih modelov stroke in ob primerjalni literarnozgodovinski metodi še uveljavljenosti duhovnozgodovinske metode, ki je bolj usmerjena k filozofskim kot sociološkim kontekstom. Vendar pa je mogoče v razpravi Marka Juvana *Od literarne teorije k teoriji literarnega diskurza: fragmenti za uvod* (2003) najti sorazmerno celosten, po eni strani kritičen, po drugi pa izrazito afirmativen pogled na diskurzivnoteoretične in analitične pristope, vpet v polemično poantirano refleksijo aktualnega stanja v sodobni literarni teoriji, a tudi v idejni očrt za njeno prenovu.

Juvan izhaja iz spoznanja, da so enoviti, zaokroženi in avtoritativni sistemi literarne teorije, ki bi po zgledu tradicionalnih poetik lahko uredili in sistematizirali vso vednost tega področja v ahistorično in zaprto celoto, izgubili svojo utemeljenost. Sodobne literarne teorije, pogosto oblikovane v časovno strukturirane nize relativno samostojnih metod, le odražajo stanje v stroki, v katerem tudi on prepozna posledice vplivov modernizacije, napredujoče delitve dela, vse večje specializacije in funkcijske diferenciacije, ekonomizacije in vstopa znanosti na trg. Razloge zanj pa vidi tudi v sami naravi literature, za katero se je s kritiko metafizičnega logocentrizma in esencializma v zadnji tretjini 20. stoletja vse bolj utrdila zavest o njeni historičnosti in vrednostni, družbeni, kulturni, funkcijski in časovni spremenljivosti ter se povnanjila še v raznoterosti in nepoatenosti literarnoteoretske terminologije. V tem procesu so bile z različnih teoretskih perspektiv problematizirane avtonomija literature in umetnosti, vzporedno z njo pa tudi koncepcije moderne literarne teorije, s katerimi si je ta že od ruskega formalizma dalje, upoštevajoč pri tem tudi izročilo filozofske estetike, prizadevala razviti lastno disciplinarno avtonomijo in dojeti specifičnost literature kot umetnosti (prim. nav. d.: 81–85).

Razvoj literarne teorije je v zadnji tretjini prejšnjega stoletja zanihal povsem v drugo smer; razmahnilo so se pluralizem, multidisciplinarnost in eklektičnost, literarna teorija pa se je preobrazila v med- in transdisciplinarni diskurz, ki ga je Juvan poimenoval Teorija. Njene splošne poteze, povzete po Jonathanu Cullerju in Jean-Michelu Rabatéju, so naslednje: spekulativnost, problematiziranje vsega samoumevnega, radikalna kritičnost, ki zajema tudi dosledno samorefleksijo in polemični dialog med raznimi smermi, pozornost do jezika in znakovnosti, prekoračevanje meja med disciplinami, vzpostavljenimi v zgodovini modernih znanosti. Juvan opozarja tudi na negativne posledice tega razvoja: teorija se je na zahodnih univerzah marsikje osamosvojila v samostojno področje in se s tem oddaljila od literature ali pa se konstituirala v metodološko podlago kulturnih študijev, ki so ponekod že spodrinili literaturi posvečene programe. Uveljavile so se nove teoretske metode, katerih cilj ni bil spoznavanje singularnosti in umetniške specifičnosti literarnih besedil, ampak predvsem obravnava 'globinskih' kodov, konvencij ali postopkov (družbenega) proizvajanja pomenov; temu so prilagodile tudi svoj pojmovnik. V radikalnih različicah (npr. Barthes, Kristeva, Foucault, Lacan, Althusser in nekateri njihovi sopotniki ter nasledniki) so obračunavale z institucijo vladajoče meščanske umetnosti, njenimi predstavami o literaturi in z literarnim kanonom, ter jih razkrinkavale kot emanacije politične moči, oblasti, hegemonije, ideolo-

gije, nacionalne mitologije itd. Tako so po Juvanu nehote pripomogle, da je literatura in sploh umetnost izgubila podporo javnosti, ki jo je po drugi strani že temeljito načela recepcijsko nenaporna množična medijska produkcija, tesno povezana z dejanskimi centri ekonomske in politične moči (prim. nav. d.: 85–88).

Izhod iz krize literarne teorije vidi Juvan v obratu od marginalizacije literature. Izpeljan mora biti tako, da bo literarna teorija upoštevala tudi najširšo neumetnostno kulturno produkcijo, vendar dala prednost »ohranjanju zavezništva z interesi literature« kot umetnosti, da bo vzdrževala in reflektirala kriterije znanstvenosti ter prenovila argumentacijo in metodologijo. Juvan se, skratka, zavzame za preobrazbo literarne teorije v teorijo literarnega diskurza in za uveljavitev dveh temeljnih ciljev: s kritično navezavo na pojme in uvide transdisciplinarne Teorije ter »uporabo koncepcij besediloslovja, analize diskurza in konverzacije, etnometodologije, psihoanalize, pragmatike itn.« (nav. d.: 93) naj teorija literarnega diskurza osvetli vpetost literarnih tekstov v socialno-zgodovinske in kulturne kontekste in njihovo vključenost v obtok in produkcijo pomenov ter oblikovanje (družbenih) identitet; toda poleg tega naj pojasni ne le specifiko literarnega diskurza, ampak tudi nezamenljivost in še današnjo aktualnost njegovih funkcij (prim. nav. d.: 88–90). Juvan torej predvideva medsebojno prežemanje obojega, poststrukturalističnega izročila francoske šole, ki jo ima očitno v mislih, ko govori o transdisciplinarni Teoriji, kot tudi izročila anglofone šole analize diskurza, saj ta pokriva »koncepcije besediloslovja, analize diskurza in konverzacije, etnometodologije, psihoanalize, pragmatike itn.«. Nadaljevanje razprave je posvečeno idejnemu očrtu teorije, ki je, po logiki stvari najbrž neogibno, tudi sam precej eklektičen.

Temeljna kategorija teorije literarnega diskurza je spet diskurz, ki ga Juvan pojmuje bahtinovsko široko in ga, drugače kot Angenot, vsaj načelno ne zamejuje le na področje verbalnega komuniciranja. Razume ga namreč kot »rabo jezika in drugih znakovnih sistemov, ki poteka prek izjav in izjavnih dejanj v specifičnem družbenozgodovinskem kontekstu, v konkretnih komunikacijskih situacijah; z njo se v odprti verigi dialoške izmenjave ohranja, kopiči (a na tej podlagi tudi preoblikuje) določeno področje vednosti, vrednot, predstav«. Diskurz je zanj sklop nekakšnih pravil, ki posredujejo med *langue* in *parole*; v povezavi s ponovljivimi tipi okoliščin (materialnimi, medijskimi in institucionalnimi), ki v konkretizaciji jezikovnih struktur puščajo simptomatične sledi, narekuje tematike, jezikovne žanre, registre in obrazce za tvorjenja in razumevanje besedil. Je »raba jezika, prek katere se vzpostavljajo subjektna stališča, gradijo in premikajo medosebna ter družbena razmerja«. Na ozadju tega pojmovanja naj bi teorija literarnega diskurza revidirala imanentistične predstave o literarnem tekstu. Ugledati ga mora v njegovi posredovanosti, »kot dinamičen, odprt izsek« iz navzkrižnih procesov družbene produkcije pomenov, ki nastajajo v zgodovinskih mrežah in sociokulturnih razmerjih vsesplošne družbene interakcije (o njej je razmišljal že Bahtin in za njim npr. Angenot, ki mu Juvanova izvajanja v tem pogledu verjetno nekoliko sledijo) in kjer nedvoumno prihajajo do izraza učinki intertekstualnosti, interdiskurzivno-

sti in heteroglosije, obenem pa upoštevati še hermenevtično oddaljenost recipienta od produciranja besedila in verige vmesnih posredovanj (prim. nav. d.: 90–91).

S tem ko trdi, da je literarnost smiselno iskati šele na ravni diskurza, kajti ob sklopu prepoznavnih prototipnih in še sprejemljivih lastnosti, prek katerih udeleženci komunikacije vedo, da so vpleteni v interakcijo, ki se razlikuje od vsakršnih drugih, pragmatičnih, znanstvenih, religioznih, političnih itd., so prav udeleženci odločilni za presojo o njej, Juvan nedvoumno uvaja intersubjektivnost kot kriterij literarnega diskurza. Tako sicer literarnost očitno relativizira, saj jo postavlja v odvisnost od potreb, želja in pričakovanj, ki jih v literarni diskurz projicirajo njegovi udeleženci. Opozarja pa na obstoj in nezamenljivost antropoloških in družbenih funkcij, ki jih izpolnjuje literarni diskurz in jih izpričuje s trdoživostjo svojega historičnega obstoja ter razvejanostjo kulturnih praks. Svoj pledoaj za edinstvenost, nezamenljivost in dragocenost literarnega diskurza Juvan končno opre na knjigo J. D. Johansena *Literary discourse* (2002) ter na njegovo tipologijo petih diskurzov, ki jih je mogoče najti v besedilih vseh znanih družb, od 'predzgodovinskih' do modernih. Ti tipi so teoretski, tehnični, praktični, zgodovinski in mimetični diskurz. Po Johansenu povzema Juvan tudi pet značilnih potez literarnega diskurza: fiktivnost lastnega univerzuma; poetičnost jezika; prevpraševanje norm in vrednot prek eksemplaričnih zgodb, likov ali motivov, s čimer je možna individualizacija občnih problemov in zakonitosti; neobvezujoča ekspresivnost tvorcev in neovezujoča kontemplacija interpretov in kot zadnja še zmožnost, da v svojih besedilih mimetizira druga besedila in diskurze tako iz lastne tradicije kot tudi vseh ostalih glavnih tipov diskurza. Prav v tej mimetičnosti je po Juvanu ključ za družbeno nujnost literarnega diskurza (prim. nav. d.: 91–94).

Tudi Juvanovo teorijo literarnega diskurza, s katero se avtor angažirano vključuje v razpravo o najbolj aktualnih vprašanjih stroke, se da na splošno opredeliti za semiotično različico teorij diskurza. Nekatere nakazane rešitve spominjajo na Linkovo teorijo interdiskurza, vendar je Juvanova v svojih izhodiščih bolj izniansirana in zaradi pritegnitve sistemskih aspektov tudi bolj kompleksna. V primerjavi z Angenotovim teoretskim dispozitivom pa je najbrž tudi bolj 'tradicionalna' in v svojem pojmovanju literature kot umetnosti prej splošno humanistično kot politično izrazito levo opredeljena; vsekakor je videti, kot da foucaultovski genealoški zastavki, kritično-ideološka ali postmarksistična levičarska zavzetost v njegovem idejnem očrtu niso prodrli v ospredje. Juvanovo izrecno zavzemanje za proučevanje specifične in historično-antropološko utemeljene nenadomestljivosti literature ter zagovor njene dragocenosti povsem jasno preusmerjata pozornost teorije (literarnega) diskurza s kritične obravnave hegemonističnih in ideoloških procesov družbenega diskurza k temu, kar skuša biti naglašeno že v njenem imenu. Ker svoje pozornosti ne odvraca že vnaprej od 'logocentričnega tekstocentrizma', je mogoče sklepati, da je najbrž pripravljen v večji meri črpati iz novejših lingvistično orientiranih smeri analize diskurza, kot to velja za nadaljevalce in nadgrajevalce francoskih diskurzivnoteoretičnih smeri, a tudi domače raziskovalce, ki delujejo v okvirih raznovrstnih pril-

goditev imanentistične literarnoteoretske paradigme. Toda brez podrobnejše razdelave in ponazoritve na konkretnem gradivu ostaja Juvanova teorija literarnega diskurza vendarle fragment; šele temeljita proučitev aplikativne raziskave, izpeljane na podlagi začrtanih teoretskih predpostavk, bi omogočila pravičnejšo sodbo o njeni konsistentnosti in dometu. Teorije diskurza torej ostajajo eno od (še ne dovolj izrabljenih) področij možnega navezovanja slovenske literarne vede na vidni del spektra sodobnih razvojnih teženj v družboslovju in humanistiki – odprto za nadaljnje raziskave in posege.

## OPOMBE

<sup>1</sup> Preprost primer analogne vezave med dvema specialnima diskurzoma predstavlja npr. prenos darvinističnih evolucijskih mehanizmov na druga področja, bolj zapletenega pa dispozitivi (npr. dispozitiv normalnosti in seksualnosti v poznejših Foucaultovih delih), v katerih je vsakokrat več specialnih diskurzov »omreženih« z več nediskurzivnimi praksami (prim. Link, Link-Heer 1990: 92).

<sup>2</sup> Angenot navaja te razprave v opombah k drugemu poglavju svoje obsežne sinteze (prim. 1989: 51). Med njimi velja omeniti zlasti: *Intertextualité/interdiscoursivité/discours social* (1983), napisano v sodelovanju z Régine Robin, *Littérature et discours social* (1984), *L'inscription du discours social dans le texte littéraire* (1985), napisano v sodelovanju z R. Robin, in *Le champ littéraire et le discours social en 1889* (1986).

<sup>3</sup> Angenotovo teorijo družbenega diskurza je predvsem z upoštevanjem njegovih programskih razprav in z vidika razvoja koncepcije intertekstualnosti pri nas predstavil že Juvan (2000: 158–160).

<sup>4</sup> Angenot navaja niz predhodnih del in spisov, ki obravnavajo umetniško produkcijo in aktualne okoliščine v enem letu: P. Rétat, J. Sgard: *L'Année 1734*; C. Grivel: *Production de l'intérêt romanesque: un État du text, 1870–1880* (1975); C. Jensen: *L'Année 1926* (1959); deli G. Gautiera in H. R. Jaussa o letu 1857 (o *Gospe Bovary* in *Cvetju zla*); študijo H. Mitteranda o letu 1875 v delu *Le discours du roman* (1980); L. Brion-Guerry: *L'Année 1913* (1971) in še nekaj drugih (prim. Angenot 1989: 1086). Eden novejših primerov 'horizontalne zgodovine' je še delo Hansa Ulricha Gumbrechta *In 1926: living at the edge of time*. Cambridge (Mass.), London: Harvard university press, 1997.

<sup>5</sup> V posebnosti slovenske recepcije teorij diskurza nas lahko vsaj nekoliko uvedejo naslednje publikacije in avtorji (izbor): Vojislav Likar: Arheološka analiza diskurza. *Problemi. Razprave*, 1973, št. 128–132, str. 17–36; Mladen Dolar: Spremna beseda. V: M. Foucault: *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana: Krt, 1991, str. VII–XXXV; Slavoj Žižek: *Osnovne poteze označevalne analize socialnih fantazem*. Ljubljana: RSS, 1980; Isti: *Hegel in označevalec*. Ljubljana: Univerzum 1980; Isti: *Kuga fantazem*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, 1997; Alenka Zupančič: Štirje diskurzi v luči vprašanja presežnega užitka. *Razpol*, 2003, št. 13, str. 113–155; Mitja Čepič, Ana Vogrinčič: Tujec in tuje v učbenikih: kritična diskurzivna analiza izbranih primerov iz učbenika zgodovine. *Teorija in praksa*, 40, 2003, št. 2, str. 313–334; Braco Rotar: *Govoreče figure*. Ljubljana: Univerzum, 1981; *Teorija novinarskega diskurza*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1996; Valerija Vendramin: *Shakespeareove sestre*. Ljubljana: Delta, 2003; Irena Kovačič (ur.): *Analiza diskurza*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje, 1994; Olga Kunst-Gnamuš: *Teorija sporazumevanja*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Center za diskurzivne študije, 1995.

<sup>6</sup> Primera literarnovedne navezave na feministične teorije sta npr. članek Ženje Leiler *Ž kot ženska* (*Literatura*, 6, 1994, št. 31, str. 67–74), kjer diskurzivnoteoretični aspekti sicer niso eksplicitno tematizirani, ali aplikativna raziskava Katje Mihurko Poniž *Drzno drugačna: Zofka Kveder in podobe ženskosti*. Ljubljana: Delta, 2003.

## BIBLIOGRAFIJA

- Marc ANGENOT, 1989: *1889: un état du discours social*. Longueuil: Préambule.
- Mihail BAHITIN / Valentin N. VOLOŠINOV, 1980: *Marksizam i filozofija jezika*. Prevedel Radovan Matijašević. Beograd: Nolit.
- Jürgen FOHRMANN, Harro MÜLLER (ur.), 1988: *Diskurstheorien und Literaturwissenschaft*. Frankfurt/Main : Suhrkamp.
- Ute GERHARD, Jürgen LINK, Rolf PARR, 2001: Diskurs und Diskurstheorien. V: Ansgar Nünning (ur.): *Metzler Lexikon Literatur und Kulturtheorie: Ansätze – Personen – Grundbegriffe*. Stuttgart, Weimar: Metzler. 115–117.
- Hans Ulrich GUMBRECHT, 1997: *In 1926: living at the edge of time*. Cambridge (Mass.), London: Harvard university press.
- Marko JUVAN, 2000: *Intertekstualnost*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. (Literarni leksikon, 45).
- — —, 2003: Od literarne teorije k teoriji literarnega diskurza: fragmenti za uvod. V: Marko Jesenšek (ur.): *Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 14). 81–94.
- Clemens KAMMLER, 1992: Historische Diskursanalyse: Foucault und die Folgen. V: Helmut Brackert, Jörn Stückerath (ur.): *Literaturwissenschaft: Ein Grundkurs*. Reinbeck bei Hamburg: Rowolt. 630–639.
- Jürgen LINK, 1988: Literaturanalyse als Interdiskursanalyse. Am Beispiel des Ursprungs literarischer Symbolik in der Kollektivsymbolik. V: Fohrmann, Müller (ur.), 1988. 284–307.
- Jürgen LINK, Ursula LINK-HEER, 1990: Diskurs/Interdiskurs und Literaturanalyse. *Li-Li: Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik*, 20, št. 77. 88–99.
- Siegfried J. SCHMIDT, 1988: Diskurs und Literatursystem. Konstruktivistische Alternativen zu diskurstheoretischen Alternativen. V: Fohrmann, Müller (ur.), 1988. 134–158.
- Tomo VIRK, 1999: *Moderne metode literarne vede in njihove filozofsko teoretske osnove*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo.
- Simone WINKO, 2001: Diskursanalyse, Diskursgeschichte. V: Heinz Ludwig Arnold, Heinrich Detering (ur.): *Grundzüge der Literaturwissenschaft*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag. 463–478.

## ■ THEORIES/THEORY OF DISCOURSE AND LITERARY STUDIES: PART 2

---

Key words: literary science / discourse / theory of discourse / inter-discourse / social discourse / literary discourse / Link, Jürgen / Angenot, Marc / Juvan, Marko

In my contribution, which is the second part of my article on theories of discourse in literary studies, I first discuss two theoretical approaches to discourse based on Foucault: a semiotic variant of discourse analysis, which was developed by Jürgen Link and Ursula Link-Heer, and a more socio-historical analysis of social discourse by Marc Angenot, which is critical of ideology and draws inspiration also from Gramsci and Bakhtin, among others. Both approaches limit the autonomy of literature and the author, emphasising the mediated nature of literature; however, Link's theory of inter-discourse highlights the constitution and materiality of literature, and is less critical of ideology. On the other hand, Angenot also analyses discursive practices and the aspects of the system theory of literature, while Link remains within a cognitivist conceptualisation of discourse.

The rest of the article deals with the reception of theories of discourse in Slovenia. This has been very modest, partly because of the long dominance of the paradigm of immanentist literary criticism and relatively traditional models of literary history; the other reason could be the prevalent acceptance of two methods – comparative literary-historical, and even more so the methods of intellectual history – which emphasizes philosophical, rather than social contexts. Central to my discussion is an article by Marko Juvan, »Od literarne teorije k teoriji literarnega diskurza: fragmenti za uvod« (”From literary theory to a theory of literary discourse: introductory fragments«) (2003). His outline of a renovation of literary theory, which is at the same time a proposal for a theory of literary discourse, is interdisciplinary and, inevitably, eclectic, but closer to semiotics than genealogy, in the Foucauldian sense, or a critique of ideology. Its theoretical framework is conceived as a complement to the theory of discourse and discourse analysis, with the history of reception (*Wirkungsgeschichte*) and their indispensable supplement, which is generally humanistic in origin: an explanation of specifics and an advocacy of the uniqueness of literature.

April 2005